

Małgorzata Żukowska
Uniwersytet w Białymstoku
mproniewicka@o2.pl

Katarzyna Bagan-Kurluta
Uniwersytet w Białymstoku
kbbkurluta@wp.pl

Odrzucenie spadku w imieniu małoletniego mieszkającego za granicą – teoretyczne studium przypadku

Rejection of inheritance on behalf of a minor living abroad – theoretical case study

Abstract: The subject of the article is one of the problems arising from the application of unified solutions concerning the law of succession in cross-border relations, namely, the effectiveness of the rejection of inheritance on behalf of a minor residing abroad. The problem stems from the multiplicity of issues concerning the rejection of inheritance in legal transactions with foreign countries. The lack of comprehensive legal regulation, as well as case law or doctrine in this area cause a lack of legal certainty as to the outcome of a case. A hypothetical situation was created for the purpose of the article to indicate the complexity of the problem and to try to resolve it.

Keywords: inheritance, the minor, rejection of inheritance, regulation concerning succession

Słowa kluczowe: spadek, małoletni, odrzucenie spadku, rozporządzenie spadkowe

1. Wstęp

W ostatnich dekadach można zauważyć nasilające się tendencje migracyjne obywateli Rzeczypospolitej do różnych krajów, nie tylko zachodniej Europy. Z migracjami wiążą się istotne, doczesne ludzkie problemy, ale także takie, które są konsekwencją zakończenia życia – wynikające z prawa spadkowego. Dotyczyć mogą one braku pewności potencjalnych spadkobierców co do istnienia jakiegokolwiek masy spadkowej, informacji na temat jej elementów, długów obciążających spadek, ter-

minów, w których uprawniony do dziedziczenia powinien dokonać określonych czynności, sposobu przyjęcia spadku i wpływu upływu czasu na możliwość wyboru sposobu przyjęcia spadku lub jego odrzucenia czy też sporządzenia spisu inwentarza. Najbardziej dotkliwą konsekwencją braku znajomości obcego prawa spadkowego może być nieświadome przyjęcie przez uprawnionego do dziedziczenia masy spadkowej, w której pasywa przewyższają aktywa. Może ono nastąpić z racji na istnienie przepisu, który przewiduje automatyczne przyjęcie spadku wprost po upływie określonego czasu (np. sześciu lub trzech miesięcy) od chwili otwarcia spadku. Może być konsekwencją niedotrzymania terminu na odrzucenie spadku, na przykład w sytuacji, gdy w pierwszej kolejności uprawniony spadek odrzucił. W kontekście niebezpieczeństw wynikających z obcego prawa spadkowego dość szczególna jest sytuacja dzieci, które same nie są w stanie zadbać o własne interesy. Także one mogą być uprawnione do dziedziczenia w obcym państwie, a uzasadnionym jest aby prawo skutecznie chroniło je przed niekorzystnymi dla nich skutkami prawnymi własnej lub ich opiekunów prawnych bezczynności lub aktywności.

Najnowszym narzędziem unifikacji prawa spadkowego, stosowanym od 17 sierpnia 2015 roku we wszystkich państwach Unii Europejskiej, oprócz Wielkiej Brytanii, Irlandii i Danii, jest Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego¹. Wprowadzenie go do naszego systemu prawnego spowodowało znaczne zmiany w ustawie Prawo prywatne międzynarodowe z 2011 r.² – uchylenie dotychczas obowiązujących przepisów kolizyjnych dotyczących spraw spadkowych oraz dodanie przepisu odsyłającego do rozporządzenia spadkowego w odniesieniu do wszystkich takich spraw. Oznacza to, że ustawa w chwili obecnej samodzielnie nie reguluje właściwości prawa dla spraw spadkowych. Wynika to z pierwszeństwa stosowania rozporządzenia przed ustawą i z intencji wprowadzenia jednolitego, a więc także w odniesieniu do innych państw świata, reżimu kolizyjnego wskazywania prawa właściwego dla spraw spadkowych. Samo rozporządzenie pozwala na stosowanie postanowień umów międzynarodowych dwustronnych lub wielostronnych zawartych wcześniej przez państwa Unii Europejskiej, gdy postanowienia te dotyczą kwestii wychodzących poza zakres regulacji rozporządzenia. O ile bowiem rozporządzenie nie stanowi przeszkody dla stosowania konwencji, to w tym stosowaniu ma pierwszeństwo. Oznacza to, że w zakresie regulacji w nim zawartej wyłącza stosowa-

1 Dz.Urz. UE L 201 z dnia 27 lipca 2012 r., dalej powoływane jako rozporządzenie spadkowe.

2 Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 2015 r., poz. 1792) – zwana dalej: „ppm.”

nie istniejących konwencji – oprócz konwencji haskiej z dnia 5 października 1961 r. dotyczącej kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych³.

Obecnie coraz częstsze są przypadki odrzucania przez uprawnionych do dziedziczenia przypadającej im masy spadkowej ze względu na przewyższającą czystą wartość spadku wartość zobowiązań. Odrzucenie spadku przez osobę małoletnią mieszkającą poza granicami Polski jest niezwykle złożonym problemem, o znacznej doniosłości dla praktyki. Składają się nań przede wszystkim kwestie zastosowania odpowiedniego źródła prawa, ustalenia prawa właściwego, rozdzielenia statutu spadkowego od statutu stosunków między rodzicami a dziećmi, procedury odrzucenia spadku oraz zezwolenia sądu na dokonanie czynności przekraczających zarządek majątkiem małoletniego. Dla zilustrowania złożoności tego problemu posłużono się przedstawionym poniżej hipotetycznym stanem faktycznym.

2. Stan faktyczny

Na terenie Rzeczypospolitej zmarła Irena S., pozostawiając dwie córki. Każda z nich, zarówno Anna T., jak i Izabela B., odrzuciła spadek po matce, ponieważ był zadłużony. Izabela B. jest bezdzietna, zaś Anna T. ma jedną córkę, której miejscem stałego pobytu jest Wielka Brytania. Ona również odrzuciła spadek, dokonując tej czynności przed konsulem w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie. Córka Anny T. ma 2-letniego, urodzonego i mieszkającego z nią w Wielkiej Brytanii, syna Davida, który posiada brytyjskie obywatelstwo. Jego matka nie sądziła, że będzie musiała spadek do babce odrzucać także w imieniu swojego małoletniego syna, jako że nie posiada on żadnych więzów z krajem pochodzenia Ireny S.

3. Problemy – identyfikacja i próba rozstrzygnięcia

Wiele osób wyjeżdżających do innych krajów nie decyduje się na powrót do Polski. W obcych dla siebie państwach „budują” swoje centra życiowe, związane z kwestiami zawodowymi i osobistymi. Nierzadkie są sytuacje, w których zakładają tam rodziny. Wówczas mogą pojawić się okoliczności podobne do przedstawionych w stanie faktycznym.

Częstym problemem jest sama skuteczność czynności. Na gruncie polskiego porządku prawnego przyjęto, że odrzucenia spadku w imieniu małoletnich dzieci dokonują za nich przedstawiciele ustawowi, którymi w większości przypadków są rodzice. Jednakże zgodnie ze stanowiskiem judykatury⁴ jest to czynność przekraczająca za-

3 Konwencja dotycząca kolizji praw w przedmiocie formy rozporządzeń testamentowych z dnia 5 października 1961 r. (Dz.U. z 1969 r. Nr 34, poz. 284).

4 Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1998 r., sygn. akt I CKN 181/97, niepub.

kres zwykłego zarządu według art. 101 § 3 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁵. W związku z powyższym, rodzice są zobowiązani do uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego na odrzucenie spadku przez małoletniego. Przy czym, we wniosku składanym do sądu powinni oni uprawdopodobnić, że masa spadkowa jest zadłużona, a także, że w istocie przyjęcie spadku nie będzie skutkowało przysporzeniem trudności dla osoby, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych. Rozważenia wymaga sytuacja, w której, tak jak w przedstawionym stanie faktycznym, obywatel innego państwa będzie potrzebował zgody udzielonej przez polski organ sądowniczy. Ponadto czy wniosek rzeczywiście powinni złożyć oboje rodzice, czy tylko jeden z nich? Czy ojciec, który nie jest obywatelem polskim, także powinien złożyć ten wniosek?

Stosownie do art. 14 w związku z art. 4 ustawy z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim⁶ małoletni nabywa obywatelstwo polskie od chwili urodzenia, jeżeli co najmniej jedno z rodziców jest obywatelem polskim. Nabycie to następuje z mocy prawa. Niepotrzebne w tym przypadku są dodatkowe czynności, tj. wydanie odpowiednich dokumentów. W związku z powyższym, małoletni, którego jeden z rodziców jest obywatelem polskim, również jest obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto obywatel polski posiadający równocześnie obywatelstwo innego państwa ma wobec Rzeczypospolitej Polskiej takie same prawa i obowiązki jak osoba posiadająca wyłącznie obywatelstwo polskie (art. 3 ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. Prawo konsularne). W związku z powyższym, decyzja nie należy do rodziców, a co się z tym wiąże – nie należy błędnie zakładać, że dziecko nie nabędzie długów w Polsce, gdyż nie jest obywatelem tego kraju. Podkreślić należy, iż zgodnie z obowiązującymi przepisami dzieci nabywają obywatelstwo polskie, chyba że nabyły również obce, a ich rodzice zrezygnowali z niego przed konsulem RP. Oznacza to, że w przedstawionym stanie faktycznym dziecko mieszkające w Wielkiej Brytanii, którego matką jest Polka, jest także Polakiem, do którego zastosowanie mają przepisy dotyczące obowiązku uzyskania zgody sądu na odrzucenie spadku. Uzasadnione wydaje się ponadto twierdzenie, że wniosek o udzielenie stosownego zezwolenia może być podpisany i złożony tylko przez jednego rodzica, niezależnie od tego, jakiego państwa jest on obywatelem, o ile prawem właściwym dla rozstrzygnięcia sprawy będzie prawo polskie. Dodać przy tym należy, że na przykład w Wielkiej Brytanii nie istnieje materialnoprawna instytucja odrzucenia spadku⁷. Zatem, w przedstawionym stanie faktycznym matka nie uzyskalaby stosownej zgody udzielonej przez sąd brytyjski. W innych porządkach prawnych być może rodzice uzyskaliby stosowną zgodę, a następnie odrzuciliby spa-

5 Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 682) – zwany dalej: „k.r.o.”

6 Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2012 r. poz. 161).

7 Por. R. Probert, M. Harding, *International Encyclopedia of Family and Succession law*, England and Wales, the Netherlands 2015, s. 207-237.

dek przed uprawnionym zagranicznym organem. Jednakże mogłoby się okazać, że to oświadczenie zawierać będzie braki formalne lub nie wywierać skutków prawnych na terenie Polski – wówczas dziecko mogłoby przyjąć spadek, który nie wiąże się dla niego z uzyskaniem jakichkolwiek korzyści majątkowych.

W tym miejscu należałoby się odnieść do zaledwie sygnalizowanej powyżej kwestii właściwości prawa dla spraw spadkowych. Jak już wspomniano, jedynym źródłem kolizyjnym, obowiązującym tak z mocy własnej, jak i z mocy odesłania ustawowego, jest rozporządzenie spadkowe. Zakresem jego zastosowania objęte są wszystkie cywilnoprawne aspekty dziedziczenia majątku po osobie zmarłej, a mianowicie wszystkie formy przejścia składników majątku, praw i obowiązków na skutek śmierci, czy to na podstawie dobrowolnego rozrządzenia na wypadek śmierci, czy to w drodze dziedziczenia ustawowego⁸. Oznacza to, że dla naszej hipotetycznej sprawy spadkowej (o ile sąd nie uzna, że nie ma ona charakteru transgranicznego i nie zastosuje przepisów polskiego kodeksu cywilnego, nie posługując się uprzednio regulacją kolizyjnoprawną), prawo właściwe zostanie wyznaczone na podstawie przepisów rozporządzenia spadkowego (art. 21 lub 22, w przypadku istnienia testamentu). Zakładamy, że na mocy art. 21 prawem właściwym dla dziedziczenia po Irenie S. będzie prawo polskie jako prawo obowiązujące w państwie, w którym miała ona miejsce zwykłego pobytu w chwili śmierci. Polskie prawo regulować będzie również kwestię odrzucenia spadku, bez względu na to, czy jest ona uregulowana przepisami prawa materialnego (ponieważ jest to prawo właściwe do rozstrzygnięcia sprawy), czy też procedury (ponieważ sąd stosuje zawsze swoją procedurę). Rozważanie czy odrzucenie spadku jest instytucją prawa materialnego, czy raczej elementem prawa proceduralnego jest z oczywistych względów istotne dla procesu wskazywania i stosowania prawa. Jeśli jakaś instytucja stanowi element procedury *forum*, wskazanie właściwości prawa dla rozstrzygnięcia sprawy jej dotyczącej nie ma zbyt wielkiego znaczenia, gdyż sąd zastosuje własną procedurę cywilną, w ten sposób rozstrzygając sprawę. Jednak wątpliwość może powstać wówczas, gdy ta instytucja uregulowana procedurą *forum* będzie także przedmiotem regulacji obcego prawa materialnego wskazanego jako właściwe do rozstrzygnięcia tej sprawy. Powstanie wtedy pytanie, czy sąd zastosować ma własną procedurę, ignorując normatywny obowiązek zastosowania prawa wskazanego, czy na odwrót – ma zrealizować nakaz zastosowania prawa właściwego, pomijając klasyczne już pryncypium rozdziału prawa materialnego od procedury i stosowania zawsze przez sąd orzekający własnej procedury? Czy w końcu, ma zastosować przepisy wzięte z obu praw, w przypadkach trudnych posiłkując się dostosowaniem? Wątpliwość co do sposobu postępowania powstanie także wówczas, gdy instytucja nie jest ani elementem procedury *forum*, ani wskazanego jako właściwe prawa materialnego. Jak z tego wynika, samo umiejscowienie instytucji może być powodem szeregu problemów, tak natury teoretycznej, jak i w procesie rozstrzygania konkretnej

8 Preambuła rozporządzenia, pkt 9.

sprawy. Do tzw. prawa formalnego należą normy prawne, które regulują tryb postępowania przed określonymi organami, a także realizują uprawnienia i obowiązki wynikające z prawa materialnego⁹. Dlatego też twierdzić można, że odrzucenie spadku jest czynnością proceduralną, bowiem przewiduje określone zachowanie adresata tej normy prawnej, który musi podjąć w określonym terminie stosowne czynności, aby upływ czasu nie spowodował przyjęcia spadku, a co za tym idzie – odrzucenie spadku jest elementem prawa proceduralnego. Kwestia ta nie była dotąd przedmiotem rozważań ani doktryny, ani judykatury, jednak ten, wydawałoby się, kontrowersyjny pogląd wydaje się słuszny, a z powyższego twierdzenia wynika istotny skutek. Jest nim uznanie, że bez względu na właściwość prawa, polski sąd, orzekając w odniesieniu do odrzucenia spadku, zawsze zastosuje własne prawo proceduralne. Dotychczas brak było potrzeby uregulowania omawianego problemu, gdyż, jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, skuteczność odrzucenia spadku nie budziła wątpliwości, o czym rozstrzygał art. 25 ppm.¹⁰

Ponadto należy podkreślić, że art. 1108 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego¹¹ zawiera normę kolizyjną nakazującą zastosowanie prawa polskiego w sytuacji, jeżeli majątek spadkowy albo jego znaczna część znajduje się w Rzeczypospolitej Polskiej. Problematyczne jest jednak określenie zamyśłu ustawodawcy odnośnie wprowadzenia tego przepisu i zakresu jego zastosowania. Zgodnie zaś z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1999 r. postępowanie spadkowe po cudzoziemcu w zakresie wchodzących do spadku praw rzeczowych na terenie Polski podlega wyłącznej jurysdykcji sądów polskich. Przepis art. 1102 § 1 kpc. zamieszczony w tytule zawierającym łączne przepisy dla jurysdykcji krajowej w postępowaniu zarówno procesowym, jak i nieprocesowym, powinien być w sprawach o stwierdzenie nabycia spadku wykładany łącznie z art. 1108 § 1 kpc.¹² Jednakże wobec wprowadzenia do polskiego porządku prawnego rozporządzenia spadkowego, spadkodawca może w myśl art. 22 wybrać inne prawo właściwe do ogółu spraw spadkowych po nim.

Wobec powyższego czy intencją ustawodawcy było potwierdzenie zastosowania polskiej procedury (którą i tak sąd stosuje), czy też uznanie, że przepis ten stanowi pewnego rodzaju konkurencję dla przepisów rozporządzenia spadkowego, o tyle nieskuteczną, bo wynikającą z aktu, który ustępuje pierwszeństwa zastosowania rozporządzeniu? Jeśli jednak odnieść to jedynie do kwestii proceduralnych, to polskie prawo będzie stosowane nawet w odniesieniu do obywatela innego państwa, który

9 A. Jamróz, Wprowadzenie do prawoznawstwa, Warszawa 2011, s. 116.

10 P. Czubik, Transgraniczne odrzucenie spadku w świetle rozporządzenia nr 650/2012 – zagadnienia wybrane, „Rejent” 2017, nr 2, s. 16.

11 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1822 ze zm.) – zwana dalej: „kpc.”

12 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1999 r., sygn. akt III CRN 377/89, Legalis nr 48450.

będzie miał chęć odrzucenia spadku, również przed „własnym organem”, w odniesieniu do spadku, którego składniki położone są w Polsce. Jak wynika to z art. 13 rozporządzenia spadkowego, oprócz sądu mającego jurysdykcję do orzekania w danej sprawie spadkowej zgodnie z rozporządzeniem, sądy w państwie członkowskim zwykłego pobytu każdej osoby, która na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia może złożyć przed sądem oświadczenie o odrzuceniu spadku, mają jurysdykcję do przyjęcia takiego oświadczenia, w przypadkach gdy na mocy prawa tego państwa członkowskiego takie oświadczenia mogą być złożone przed sądem. Oznacza to, że o ile prawo takiego państwa dopuszcza możliwość odrzucenia spadku, jego sądy mają kompetencję do przyjęcia odnośnego oświadczenia. Jednak dość zasadnicze w tym kontekście znaczenie ma fragment preambuły rozporządzenia spadkowego, z którego wynika, że osoba, która chce ograniczyć swoją odpowiedzialność za długi spadkowe, nie powinna mieć możliwości uczynienia tego w formie zwykłego oświadczenia składanego w tym celu przed sądami lub innymi właściwymi organami państwa członkowskiego jej zwykłego pobytu, jeżeli prawo właściwe dla dziedziczenia nakłada na tę osobę wymóg wszczęcia przed właściwym sądem szczególnego postępowania sądowego, na przykład postępowania w sprawie spisu inwentarza. Oświadczenie złożone w takich okolicznościach przez osobę w państwie członkowskim jej zwykłego pobytu w formie przewidzianej prawem tego państwa członkowskiego nie powinno być ważne formalnie do celów rozporządzenia¹³. Oznacza to, że osoba składająca oświadczenie za granicą przed kompetentnym sądem powinna się liczyć z ewentualnością uznania go za nieważne z racji na formę, o ile przyjąć, że polskie przepisy dotyczące ram czasowych odrzucenia spadku, czy też na przykład belgijskie dotyczące sporządzenia spisu inwentarza poprzedzającego decyzję o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przewidują wszczęcie szczególnego postępowania sądowego. Samą skuteczność formalną odrzucenia spadku także należy rozpatrywać w oparciu o normy prawa międzynarodowego prywatnego¹⁴. Zgodnie z art. 25 ust. 1 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe, forma czynności prawnej podlega prawu właściwemu dla tej czynności, jednakże wystarczy zachowanie formy przewidzianej przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana. W związku z powyższym odrzucenie spadku przez obywatela innego państwa powinno czynić zadość wymogom norm prawnych przewidzianych dla tej czynności, tj. odpowiednich terminów itp. W myśl powołanego powyżej przepisu ppm. może być ona dokonana w innym kraju, jednak muszą być spełnione przesłanki dotyczące formy, w państwie dokonania czynności. W samym rozporządzeniu mającym pierwszeństwo stosowania przed ustawą znajduje się regulacja dotycząca ważności pod względem formy oświadczenia o odrzuceniu spadku. W myśl art. 28 oświadczenie o odrzuceniu spadku jest ważne

¹³ Preambuła rozporządzenia, pkt 33.

¹⁴ P. Czubik, Przepisy dotyczące odrzucenia spadku w europejskim rozporządzeniu spadkowym z perspektywy polskiego notariusza, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, nr 2, s. 11.

pod względem formy, gdy odpowiada wymogom: prawa właściwego dla dziedziczenia zgodnie z art. 21 lub 22 lub prawa państwa, w którym osoba składająca oświadczenie ma miejsce zwykłego pobytu. Dlatego też wskazać należy, że co do zasady miejsce dokonania czynności odrzucenia spadku nie wpływa na jego skuteczność, jednak czynność ta musi spełniać wymogi formalne określone w prawie państwa zwykłego pobytu zmarłego¹⁵. Jak już wspomniano powyżej, w Wielkiej Brytanii brak jest instytucji odrzucenia spadku, w związku z czym niemożliwym jest dokonanie tam tej czynności przed brytyjskim sądem stosującym jako właściwe własne prawo. Byłoby to natomiast możliwe, gdyby sąd zastosował prawo polskie, pod warunkiem, że odrzucenie spadku byłoby elementem prawa materialnego. Podtrzymując jednak tezę o proceduralnym charakterze odrzucenia spadku trzeba uznać, że zastosowanie polskiej procedury cywilnej w obcym kraju jest raczej niemożliwe. Dlatego też należy rozważyć kolejną kwestię – czy przedstawiciel ustawowy (w przedstawionym stanie faktycznym – matka) będzie mógł dokonać tej czynności przed konsulem RP? Osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych i będąca obywatelem polskim może złożyć stosowne oświadczenie o odrzuceniu spadku przed konsulem, który poświadczy pod nim własnoręczność podpisu osoby, która je składa. Następnie zaś, osoba ta prześle dokument zawierający to oświadczenie woli do właściwego sądu spadku na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Jednakże, jak już zasygnalizowano na wstępie, nie jest to możliwe w przypadku osoby małoletniej, gdyż potrzebuje ona stosownej zgody sądu opiekuńczego. Jak wskazano w ustawie z dnia 25 czerwca 2015 r. Prawo konsularne¹⁶ na wniosek obywatela polskiego konsul poświadczają własnoręczność podpisu lub znaku ręcznego (art. 28 ust. 1 pkt 3). Może także dokonać tego na wniosek cudzoziemca, jeżeli dokument, na którym podpis złożył miałby wywierać skutki na terenie Rzeczypospolitej Polskiej (art. 28 ust. 2 pkt.). Rozwiązanie to jest korzystne dla cudzoziemca, który chce odrzucić przypadający mu spadek, nie będąc zobligowanym do przyjazdu w tym celu do Polski. Jednakże dokonać musi tego w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym dowiedział się o tytule swojego powołania. W omawianym hipotetycznym stanie faktycznym w tym terminie powinien uzyskać jeszcze zgodę polskiego sądu opiekuńczego na odrzucenie spadku w imieniu małoletniego. Dlatego racjonalne i zasadne wydaje się twierdzenie Sądu Najwyższego wyrażone w wyroku z dnia 27 września 2016 r., że jeżeli w czasie biegu terminu zawitego przewidzianego w art. 1015 § 1 kc. przedstawiciel ustawowy zamierzający odrzucić spadek w imieniu małoletniego złoży stosowny wniosek do sądu opiekuńczego, termin ten przestaje biec przez czas trwania postępowania, ale przestaje biec tylko w tym znaczeniu, że nie może upłynąć (zakończyć biegu) przed uprawomocnieniem się postanowienia sądu kończącego postępowanie¹⁷. Pogląd przyjęty przez sąd należy zaaprobować, gdyż po-

15 P. Czubik, *Transgraniczne...*, *op. cit.*, s. 22.

16 Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. Prawo konsularne (Dz.U. poz. 1274) – zwana dalej: „pk.”

17 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 września 2016 r., sygn. akt III CSK 329/15, Legalis nr 1532482.

stępowanie o udzielenie stosownej zgody może się przedłużać, zwłaszcza w sytuacji, w której dochodzi jeszcze ustalenie właściwości prawa polskiego, co mogłoby spowodować upływ wskazanego w art. 1015 § 1 kc. sześciomiesięcznego terminu, po którym odrzucenie spadku byłoby nieskuteczne. Brak jest normy prawnej umożliwiającej poświadczenie przez konsula RP podpisu pod oświadczeniem o odrzuceniu spadku przez małoletniego przez jego przedstawiciela ustawowego. Proponując wykładnię rozszerzającą powołanych powyżej przepisów pk. należy podkreślić, że wskazanym jest, aby czynności te były dokonywane przez konsuli bez potrzeby zmiany obowiązujących przepisów prawnych.

Jednakże, aby mogło to być możliwe – jak już wspomniano – potrzebna jest stosowna zgoda sądu opiekuńczego, który wyda zezwolenie w tym przedmiocie. Jest to konieczne, bowiem zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r. czynność prawna dotycząca majątku małoletniego, dokonana przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia władzy opiekuńczej wymaganego przez obowiązujące przepisy, jest nieważna i nie może być konwalidowana¹⁸. Jeżeli przedstawiciel ustawowy ani dziecko, w imieniu którego będzie się ubiegać o zezwolenie nie posiadają miejsca stałego pobytu na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, to właściwy będzie Sąd Rejonowy dla m. st. Warszawy. Należy przy tym zaznaczyć, że sąd polski nie wysyła orzeczeń za granicę, wyjątek stanowią kraje Unii Europejskiej. W związku z tym przedstawiciele ustawowi, zamieszkali poza obszarem Wspólnoty, powinni ustanowić pełnomocnika do doręczeń, którego wskażą we wniosku składanym do sądu jako uprawnionego do odbioru pism wydanych przez polskie organy. Wówczas po odbiorze zezwolenia na odrzucenie spadku powinien przekazać ten dokument wnioskodawcom. Problem sprowadza się do kwestii niemożności przyjazdu jednego z rodziców do Rzeczypospolitej Polskiej, aby złożyć stosowny wniosek. Może być to spowodowane wielorakimi przyczynami, nie zawsze zależnymi od stron. Czy wówczas niemożliwym jest uzyskanie stosownego zezwolenia, a tym samym odrzucenia spadku przez małoletniego mieszkającego za granicą? Pojawia się także kolejne pytanie, czy przedstawiciele ustawowi mogą ustanowić w Polsce pełnomocnika, który złoży za nich stosowny wniosek w sądzie spadku bądź innym właściwym dla określonej sprawy? Nie zastanawiając się można odpowiedzieć, że oczywiście – zgodnie bowiem z art. 95 kc. z zastrzeżeniem wyjątków wskazanych w ustawie albo wynikających z właściwości czynności prawnej, można dokonać czynności prawnej przez przedstawiciela. Złożenie wniosku do sądu przez pełnomocnika nie jest zakazane. Jednakże w tej sprawie należy się zastanowić, kto z dyspozycji art. 101 § 3 kpc. jest uprawnionym do złożenia tego wniosku. Z całą pewnością są to rodzice. Ponadto w myśl art. 583 kpc. zezwolenie może być udzielone także po wysłuchaniu drugiego rodzica. Zatem, czy możliwe jest przeniesienie części uprawnień wynikających z władzy rodzicielskiej na pełnomocnika? A w związku z powyższym, czy możliwe jest

18 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., sygn. akt I CO 16/61, Legalis nr 179291.

dokonanie analizowanej czynności przez osobę upoważnioną przez mocodawców (rodziców, przedstawiciela ustawowego)? Należy wskazać, że tam, gdzie ustawodawca przewidział możliwość dokonania określonej czynności przez pełnomocnika, to jest to wprost przewidziane w odpowiednich normach prawnych, np. art. 6 k.r.o. Władza rodzicielska została zdefiniowana w art. 95 k.r.o. i należy do niej przede wszystkim wykonywanie pieczy nad dzieckiem i jego majątkiem. Jednakże judykatura stoi na stanowisku, że władza rodzicielska, jak to wynika z całokształtu przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, stanowi ogół obowiązków i praw względem dziecka, mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów¹⁹. Podkreślenia wymaga fakt, iż jednym z elementów władzy jest reprezentacja dziecka²⁰. W związku z tym rodzice nie mogą jej przekazywać innej osobie, w tym profesjonalnemu pełnomocnikowi, bowiem nie będzie on posiadał atrybutu władzy rodzicielskiej, jaki dzierżą rodzice dziecka. Dlatego też słusznym wydaje się, że aby umożliwić jak najpełniejsze wykonywanie władzy rodzicielskiej, powinno się umożliwić rodzicom małoletniego mieszkającego za granicą złożenie stosownego wniosku w kraju stałego pobytu. W związku z tym należy sformułować postulat *de lege ferenda*, aby uznać za skutecznie złożony wniosek przez przedstawicieli małoletniego w polskiej placówce dyplomatycznej albo zastanowić się nad przyjęciem podobnego rozwiązania, jak w przypadku odrzucenia spadku przez obywatela polskiego, gdy konsul poświadcza własnoręczność podpisu pod oświadczeniem uprawnionego. Takie rozwiązanie sprawdza się, a zatem należy zmienić obowiązujące przepisy, aby przedstawiciel małoletniego zamieszkałego za granicą mógł skutecznie złożyć wniosek o wydanie zezwolenia na odrzucenie spadku przez osobę, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych.

Jednak kwestią, nad którą należy się także zastanowić rozważając przedstawioną sytuację, jest właściwość prawa dla czynności przekraczającej zarząd majątkiem małoletniego. Nie ma ona nic wspólnego ze sprawami spadkowymi, a stanowi element stosunków między rodzicami i dziećmi. W związku z tym niezasadne jest objęcie jej zakresem zastosowania szeroko pojmowanego statutu spadkowego. Rozstrzygnięcie sprawy dotyczącej zezwolenia na odrzucenie spadku w imieniu małoletniego nastąpić powinno z zastosowaniem reguł właściwych dla kwestii wstępnej, nieuregulowanej ustawowo. Relacja między dwiema kwestiami: główną i wstępną sprowadza się do przyjęcia, że oprócz najważniejszego aspektu sprawy, której rozstrzygnięcie stanowi przy okazji rozstrzygnięcie całej sprawy (kwestia główna), istnieje jeszcze jeden aspekt, który wyłoni się dopiero na etapie stosowania norm merytorycznych prawa wskazanego jako właściwe dla kwestii głównej (kwestia wstępna). Bez rozstrzygnięcia tej ostatniej nie jest możliwe osiągnięcie rezultatu, jakim jest rozstrzygnięcie kwestii głównej, a więc zakończenie sprawy. Zasadnicze znaczenie ma w tym kontekście

19 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2000 r., sygn. akt II CKN 761/00, Legalis nr 188110.

20 K. Gromek, Władza rodzicielska. Komentarz, 2008, dostęp Legalis.

wskazanie, w jaki sposób, czyli za pomocą jakich norm merytorycznych należy rozstrzygnąć kwestię wstępną. Jest to tzw. samoistny stosunek prawny, a jako taki podlega zastosowaniu norm kolizyjnych *ex officio* przez sąd orzekający. W doktrynie europejskiej, zapoczątkowanej w 1934 r. przez W. Wenglera, wskazuje się przesłanki wystąpienia kwestii wstępnej: a) ma to być samoistny stosunek, odrębny od kwestii głównej, b) którego rozstrzygnięcie wywrze wpływ na rozstrzygnięcie kwestii głównej lub c) prawem właściwym dla rozstrzygnięcia kwestii głównej będzie prawo obce wskazane przez normę kolizyjną *forum*, ewentualnie d) samoistny stosunek, który wynika z treści obcych norm merytorycznych, e) powinien być rozstrzygnięty w drodze zastosowania do niego norm kolizyjnych, zastosowanie norm kolizyjnych *legis fori* do rozstrzygnięcia tego samoistnego stosunku doprowadzi do rezultatu odmiennego niż przy zastosowaniu do niego norm kolizyjnych prawa właściwego do rozstrzygnięcia kwestii głównej. Powyższe rozważania prowadzą do konkluzji, że olbrzymie znaczenie dla rozstrzygnięcia całej sprawy (w tym wypadku sprawy spadkowej) ma wskazanie prawa właściwego dla kwestii wstępnej (sprawy z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi). W braku regulacji proponowanymi rozwiązaniami są: zastosowanie norm kolizyjnych *legis fori* – tego samego prawa, na podstawie którego rozstrzygnięto właściwość prawa dla kwestii głównej, zastosowanie norm kolizyjnych prawa wskazanego jako właściwe do rozstrzygnięcia kwestii głównej (*legis causae*) albo zastosowanie takiej metody w konkretnym przypadku, która doprowadzi do spodziewanego, sprawiedliwego rezultatu²¹. Oznacza to, że w sytuacji będącej przedmiotem rozważań sąd może zastosować każdą z tych metod, czyli zastosować normy kolizyjne *forum* lub prawa wskazanego (sprowadzi się to do zastosowania polskich norm kolizyjnych) lub zastosować inne rozwiązanie prowadzące do sprawiedliwego efektu. Z bardzo dużym prawdopodobieństwem można twierdzić, że sąd zastosuje rozwiązanie zaczerpnięte z polskiego porządku prawnego, sięgając do art. 56 ust 1 ppm., w świetle którego prawo właściwe dla spraw z zakresu władzy rodzicielskiej i kontaktów z dzieckiem określa Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze w dniu 19 października 1996 r.²² Pomijając jurysdykcję, której ustalenie może przyczynić się do spowolnienia procesu finalizacji rozstrzygnięcia sprawy, w art. 15 konwencji przyjęto, że kompetentne według postanowień konwencyjnych sądy stosują własne prawo. Jednak w zakresie, w jakim wymaga tego ochrona osoby lub własności dziecka, mogą one wyjątkowo stosować lub brać pod uwagę prawo innego państwa, z którym w istotny sposób związana jest sytuacja. W konwencji odrębnie uregulowano sprawowanie odpowiedzialności rodzicielskiej (art. 17). Poddano je prawu państwa miejsca stałego pobytu

21 K. Bagan-Kurluta, Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2015, s. 157-160.

22 Dz.Urz. UE L 151 z 11.06.2008 r., s. 39; Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158.

dziecka. Oznacza to, że zastosowanie postanowień konwencji nie przesądza o zastosowaniu prawa polskiego.

4. Podsumowanie

Wskazane w niniejszym tekście rozważania stanowią próbę zmierzenia się z wątpliwościami wokół skutecznego odrzucenia spadku w imieniu małoletniego mieszkającego za granicą. Konkludując, omówiono w nim szereg kluczowych zagadnień związanych z takim odrzuceniem spadku. Należy podkreślić, iż ze względu na ważkość omawianego tematu, jak również jego złożoność, biorąc pod uwagę konieczność uwzględnienia kwestii wstępnej, judykatura, ale także ustawodawca zostali postawieni przed poważnym wyzwaniem. Zasadnicze problemy dotyczące odrzucenia spadku w imieniu małoletniego mieszkającego za granicą wynikają z regulacji zawartej w prawie międzynarodowym prywatnym oraz w prawie Unii Europejskiej. Mając na względzie powyższe, jak też coraz większą liczbę spraw podobnych do przedstawionej w niniejszym artykule, właściwym byłoby uregulowanie zasygnalizowanych kwestii w formie aktu uzupełniającego rozporządzenie spadkowe oraz skuteczniejsze upublicznienie informacji dotyczących pułapek prawa spadkowego. Na europejskim portalu e-sprawiedliwość²³, obecnej wizytówce Unii Europejskiej odnośnie współpracy państw w sprawach cywilnych i handlowych, próżno poszukiwać jakichkolwiek informacji dotyczących możliwości rozwiązania problemów przedstawionych w hipotetycznym stanie faktycznym. Oznacza to, że brak jest tam informacji odnoszących się do polskich regulacji dotyczących odrzucenia spadku w ogólności, a w szczególności komplikacji, jakie powstają, gdy beneficjentem spadku jest małoletni. Brak jest też informacji dotyczących terminów (a więc na przykład sześciomiesięcznego na odrzucenie spadku) lub ewentualnego obowiązku sporządzenia spisu inwentarza. Odnosi się to do wszystkich państw Unii Europejskiej, ponieważ informacje zawarte na stronie internetowej stanowią odpowiedź na standardowy zestaw pytań zawarty w kwestionariuszu zaadresowanym do państw członkowskich. Nie poruszono w nim wielu kwestii o zasadniczym znaczeniu dla spraw transgranicznych. Dlatego wskazane byłoby, aby organy odpowiedzialne za wdrażanie współpracy w sprawach cywilnych zwróciły uwagę na problemy poruszone w powyższym tekście. W innym przypadku cała odpowiedzialność za rozstrzyganie podobnych do wskazanej, złożonych spraw spadnie na judykaturę.

BIBLIOGRAFIA

Bagan-Kurluta K., Prawo prywatne międzynarodowe, Warszawa 2015.

23 https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-pl-pl.do?member=1 (data dostępu: 28.02.2017 r.).

Czubik P., Przepisy dotyczące odrzucenia spadku w europejskim rozporządzeniu spadkowym z perspektywy polskiego notariusza, „Krakowski Przegląd Notarialny” 2016, nr 2.

Czubik P., Transgraniczne odrzucenie spadku w świetle rozporządzenia nr 650/2012 – zagadnienia wybrane, „Rejent” 2017, nr 2.

Jamróz A., Wprowadzenie do prawoznawstwa, Warszawa 2011.

Probert R., Harding M., International Encyclopedia of Family and Succession law, England and Wales, the Netherlands 2015.

https://e-justice.europa.eu/content_succession-166-pl-pl.do?member=1.

